

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

گروه زبان و ادبیات فارسی

تحلیل معنایی اشعار سهراب سپهری

استاد راهنما :

دکتر ابراهیم رنجبر

استاد مشاور :

دکتر حسین نوین

توسط :

سمیه حبیب زاده گرجان

دانشگاه محقق اردبیلی

بهار ۱۳۸۹

تحليل معنایی اشعار سهراب سپهری

توسط:

سمیه حبیب زاده گرجان

پایان نامه برای اخذ درجه‌ی کارشناسی ارشد
در رشته‌ی زبان و ادبیات فارسی

از

دانشگاه محقق اردبیلی

اردبیل - ایران

ارزیابی و تصویب شده توسط کمیته‌ی پایان نامه با درجه:

دکتر ابراهیم رنجبر (استاد راهنما و رئیس کمیته) استادیار

دکتر بیژن ظهیری (داور داخلی) استادیار

دکتر اسداله واحد (داور خارجی) استادیار

دکتر حسین نوین (استاد مشاور) استادیار

بهار ۱۳۸۹

تقدیم به

دو ستاره‌ی همیشه تابان آسمان قلبم؛ مادر نازنین و پدر بزرگوارم.

و به بهانه‌ی خوب زندگی‌ام؛ همسر عزیزم.

و به غنچه‌ی نوشکفته‌ی باغ آرزوهایم؛ پسر سهند.

سپاس گزاری

نخستین سپاسم از خداوند بلند مرتبه است که بزرگترین یاور و حامی من در تمام مراحل زندگی - بوده است .

سپس جا دارد از زحمات بی شائبه‌ی استاد بزرگوارم، جناب آقای دکتر ابراهیم رنجبر، که با نظرات و راهنمایی‌های عالمانه‌ی خود، یاری‌ام کردند، تقدیر و تشکر کنم .

از مشاوره‌ی دلسوزانه‌ی استاد فرهیخته‌ام، جناب آقای دکتر حسین نوین که با اندیشه‌های بی‌بدیل خود، مرا در به پایان رساندن این پژوهش کمک نمودند، سپاسگزارم .

از تمامی استادان گرامی به پاس همه‌ی سال‌هایی که در محضرشان درس معرفت، علم و ادب آموختم، قدردانی می‌کنم .

از خانواده‌ی عزیزم، پدر و مادرم و همسرم که با صبر و حوصله و فداکاری در رسیدن به هدف یاری‌ام دادند، صمیمانه تشکر و قدردانی می‌نمایم .

و در پایان از همه‌ی کسانی که در تدوین و تنظیم این پایان نامه همراهی‌ام نمودند از جمله دوستان بزرگوارم آقای حسن عباسیان و لیلا تمجیدی و خواهر عزیزم فاطمه حبیب‌زاده کمال تشکر و

سپاس‌گزاری را دارم و امیدوارم که این قدردانی جبران گوشه‌ای از لطف و بزرگواری همه‌ی این عزیزان نسبت به اینجانب باشد .

نام خانوادگی دانشجو : حبیب زاده گرجان	نام : سمیه
عنوان پایان نامه : تحلیل معنایی اشعار سهراب سپهری	
استاد راهنما : دکتر ابراهیم رنجبر استاد مشاور : دکتر حسین نوین	
مقطع تحصیلی : کارشناسی ارشد رشته : زبان و ادبیات فارسی دانشگاه : محقق اردبیلی	
دانشکده : ادبیات و علوم انسانی تاریخ فارغ التحصیلی : ۱۳۸۹/۲/۹ تعداد صفحه ۳۱۱	
کلید واژه‌ها : سهراب ، آب ، روشنی ، گل ، شب ، خورشید ، زندگی	
چکیده :	
<p>در این پایان‌نامه افکار و اندیشه‌ها، جهان‌بینی ، نمادگرایی، طبیعت‌ستایی، عرفان، آرمان‌گرایی، اساطیر و رمزگرایی در هشت کتاب سپهری بررسی شده است. سپهری شاعری بینش‌مند با نظام فکری مشخص است که تا حدودی صبغه‌ی فلسفی و عرفانی دارد. او گویی در زمین نیست و در افق‌های دورتری سیر می‌کند و اگر هم در زمین باشد در زمینی است که همه کس به آنجا راه ندارد. عرفانی که در هشت کتاب وی مطرح است عرفان نوین است که تلفیقی از آیین‌ها و ادیان مختلف است. اما هیچ‌یک از این آیین‌ها به تنهایی سکوی پرواز او نبوده است بلکه او به واسطه‌ی دریافت‌های درونی و تجربه‌های خویش پریده است. طبیعت در شعر سپهری تجلی‌گاه عشق الهی است و این عشق که به طور مبهم در شعر او مطرح شده است باعث گشته خداوند را در زیبایی طبیعت ببیند. نگرش سپهری به طبیعت نگاه از درون (به شیوه‌ی توصیف درونی) است. او در پی رسیدن به اتحاد با جهان پیرامون و بازگشت به اصل خویش است و ارتباط وی با جهان و جهان‌آفرین ارتباطی بی‌واسطه است. او معتقد است که درک ما از پدیده‌های پیرامون باید تازه و به دور از معارف و شناخته‌های موروثی باشد. از این رو می‌توان گفت در پشت تصاویر شعری او عارفی نشسته که نگاه ناب خود را از هستی به روشنی بیان می‌کند. هم‌چنین از دیدگاه او مرگ «پایان کبوتر» نیست بلکه آغاز زندگی ابدی و سرمدی است. جهان‌بینی سپهری بر اصالت وحدت استوار است و کثرات چیزی جز «نمودها» نیستند و برای نشان دادن این وحدت جهان را چنان بازسازی می‌کند که جلوه‌گاه وحدت باشد. بنابراین درمی‌یابیم که سپهری شاعری عارف با جهان‌بینی و طبیعت‌ستایی و عرفان ویژه‌ی خود است که در پی برداشتن تضادها و تناقضات و وصول به وحدت و یگانگی قدم برمی‌دارد.</p>	

صفحه	فهرست
۱	۱- فصل اول : کلیات
۲	۱-۱ مقدمه
۴	۲-۱ تعریف و تحدید موضوع
۴	۳-۱ بیان مسأله
۴	۴-۱ سؤالات تحقیق
۴	۱-۴-۱ سؤال اصلی تحقیق
۴	۲-۴-۱ سؤالات فرعی تحقیق
۵	۵-۱ هدف و ضرورت تحقیق
۵	۱-۵-۱ هدف کلی
۵	۲-۵-۱ اهداف جزئی
۷	۲- فصل دوم : مواد و روش تحقیق
۸	۱-۲ مبانی نظری
۸	۱-۱-۲ شعر عصر بیداری و زمینه‌های پیدایش شعر نو در ایران
۹	۲-۱-۲ شاعران عصر بیداری
۱۴	۳-۱-۲ مختصری از زندگی و شعر سهراب سپهری
۲۱	۲-۲ پیشینه‌ی تحقیق
۲۴	۳-۲ روش اجرای طرح
۲۴	۴-۲ منابع و نحوه‌ی جمع آوری داده‌ها
۲۶	۳- فصل سوم : بحث
۲۷	۱-۳ مجموعه‌ی مرگ رنگ
۲۷	۱-۱-۳ در قیر شب
۲۸	۲-۱-۳ دود می‌خیزد
۲۹	۳-۱-۳ سپیده
۳۰	۴-۱-۳ مرغ معما
۳۲	۵-۱-۳ روشن شب
۳۳	۶-۱-۳ سراب
۳۴	۷-۱-۳ رو به غروب

۳۵	۳-۱-۸ غمی غمناک
۳۶	۳-۱-۹ خراب
۳۷	۳-۱-۱۰ جان گرفته
۳۸	۳-۱-۱۱ دلسرد
۴۰	۳-۱-۱۲ دره‌ی خاموش
۴۱	۳-۱-۱۳ دنگ ...
۴۳	۳-۱-۱۴ نایاب
۴۴	۳-۱-۱۵ دیوار
۴۶	۳-۱-۱۶ مرگ رنگ
۴۷	۳-۱-۱۷ دریا و مرد
۴۸	۳-۱-۱۸ نقش
۵۰	۳-۱-۱۹ سرگذشت
۵۱	۳-۱-۲۰ وهم
۵۲	۳-۱-۲۱ با مرغ پنهان
۵۳	۳-۱-۲۲ سرود زهر
۵۵	۳-۲-۲ مجموعه‌ی زندگی خواب‌ها
۵۵	۳-۲-۱ خواب تلخ
۵۶	۳-۲-۲ فانوس خیس
۵۸	۳-۲-۳ جهنم سرگردان
۵۹	۳-۲-۴ یاد بود
۶۱	۳-۲-۵ پرده
۶۲	۳-۲-۶ گل کاشی
۶۳	۳-۲-۷ مرز گم شده
۶۴	۳-۲-۸ پاداش
۶۶	۳-۲-۹ لولوی شیشه‌ها
۶۸	۳-۲-۱۰ لحظه‌ی گمشده
۷۰	۳-۲-۱۱ باغی در صدا
۷۱	۳-۲-۱۲ مرغ افسانه

۷۵	۱۳-۲-۳ نیلوفر
۷۶	۱۴-۲-۳ برخوردار
۷۷	۱۵-۲-۳ سفر
۷۹	۱۶-۲-۳ بی پاسخ
۸۱	۳-۳ مجموعه‌ی آوار آفتاب
۸۱	۱-۳-۳ بی تار و پود
۸۱	۲-۳-۳ طنین
۸۲	۳-۳-۳ شاسوسا
۸۷	۴-۳-۳ گل آینه
۹۱	۵-۳-۳ همراه
۹۳	۶-۳-۳ آن برتر
۹۴	۷-۳-۳ روزنه‌ای به رنگ
۹۵	۸-۳-۳ ای نزدیک
۹۶	۹-۳-۳ غبار لبخند
۹۷	۱۰-۳-۳ فراتر
۹۹	۱۱-۳-۳ شکست کرانه
۱۰۰	۱۲-۳-۳ دیاری دیگر
۱۰۱	۱۳-۳-۳ کو قطره‌ی وهم
۱۰۳	۱۴-۳-۳ سایبان آرامش ما، ماییم
۱۰۵	۱۵-۳-۳ پرچین راز
۱۰۷	۱۶-۳-۳ آوای گیاه
۱۰۸	۱۷-۳-۳ میوه‌ی تاریک
۱۰۹	۱۸-۳-۳ شب هم‌آهنگی
۱۱۰	۱۹-۳-۳ دروگران پگاه
۱۱۲	۲۰-۳-۳ راه واره
۱۱۳	۲۱-۳-۳ گردش سایه‌ها
۱۱۵	۲۲-۳-۳ برتر از پرواز
۱۱۶	۲۳-۳-۳ نیایش

۱۱۷	۲۴-۳-۳ نزدیک آی
۱۱۹	۲۵-۳-۳ «...»
۱۲۰	۲۶-۳-۳ موج نوازشی، ای گرداب
۱۲۱	۲۷-۳-۳ بیراهه‌ای در آفتاب
۱۲۲	۲۸-۳-۳ خوابی در هیاهو
۱۲۴	۲۹-۳-۳ تارا
۱۲۵	۳۰-۳-۳ در سفر آن‌سوها
۱۲۵	۳۱-۳-۳ ای همه سیماها
۱۲۷	۳۲-۳-۳ محراب
۱۲۸	۴-۳ مجموعه‌ی شرق اندوه
۱۲۸	۱-۴-۳ روانه
۱۲۹	۲-۴-۳ هلا
۱۳۰	۳-۴-۳ پادمه
۱۳۱	۴-۴-۳ چند
۱۳۲	۵-۴-۳ هایبی
۱۳۳	۶-۴-۳ شکپوی
۱۳۴	۷-۴-۳ نه به سنگ
۱۳۵	۸-۴-۳ و
۱۳۶	۹-۴-۳ نا
۱۳۶	۱۰-۴-۳ پا راه
۱۳۸	۱۱-۴-۳ شیطان هم
۱۳۸	۱۲-۴-۳ شورم را
۱۴۰	۱۳-۴-۳ badhi
۱۴۱	۱۴-۴-۳ گزار
۱۴۲	۱۵-۴-۳ لب آب
۱۴۳	۱۶-۴-۳ هنگامی
۱۴۴	۱۷-۴-۳ تا
۱۴۵	۱۸-۴-۳ تنها باد

۱۴۶	۳-۴-۱۹ تراو
۱۴۷	۳-۴-۲۰ وید
۱۴۸	۳-۴-۲۱ و شکستم، و دویدم، و فتادم
۱۴۹	۳-۴-۲۲ نیایش
۱۵۲	۳-۴-۲۳ به زمین
۱۵۳	۳-۴-۲۴ و چه تنها
۱۵۵	۳-۴-۲۵ تا گل هیچ
۱۵۷	۳-۵ منظومه‌ی صدای پای آب
۱۹۳	۳-۶ منظومه‌ی مسافر
۲۱۵	۳-۷ مجموعه‌ی حجم سبز
۲۱۵	۳-۷-۱ از روی پلک شب
۲۱۷	۳-۷-۲ روشنی، من، گل، آب
۲۲۰	۳-۷-۳ و پیامی در راه
۲۲۴	۳-۷-۴ ساده رنگ
۲۲۵	۳-۷-۵ آب
۲۲۸	۳-۷-۶ در گلستانه
۲۳۱	۳-۷-۷ غربت
۲۳۳	۳-۷-۸ پیغام ماهی‌ها
۲۳۴	۳-۷-۹ نشانی
۲۳۶	۳-۷-۱۰ واحه‌ای در لحظه‌ها
۲۳۸	۳-۷-۱۱ پشت دریاها
۲۴۱	۳-۷-۱۲ تپش سایه‌ی دوست
۲۴۴	۳-۷-۱۳ صدای دیدار
۲۴۶	۳-۷-۱۴ شب تنهایی خوب
۲۴۷	۳-۷-۱۵ سوره‌ی تماشا
۲۵۰	۳-۷-۱۶ پرهای زمزمه
۲۵۲	۳-۷-۱۷ ورق روشن وقت
۲۵۴	۳-۷-۱۸ آفتابی

۲۵۶	۳-۷-۱۹ جنیش واژه‌ی زیست
۲۵۸	۳-۷-۲۰ از سبز به سبز
۲۵۹	۳-۷-۲۱ ندای آغاز
۲۶۲	۳-۷-۲۲ به باغ هم‌سفران
۲۶۵	۳-۷-۲۳ دوست
۲۶۸	۳-۷-۲۴ همیشه
۲۶۹	۳-۷-۲۵ تا نبض خیس صبح
۲۷۳	۳-۸-۱ مجموعه‌ی ما هیچ، ما نگاه
۲۷۳	۳-۸-۱ ای شور، ای قدیم
۲۷۵	۳-۸-۲ نزدیک دورها
۲۷۷	۳-۸-۳ وقت لطیف شن
۲۷۸	۳-۸-۴ اکنون هیوط رنگ
۲۸۰	۳-۸-۵ از آب‌ها به بعد
۲۸۱	۳-۸-۶ هم سطر، هم سپید
۲۸۳	۳-۸-۷ اینجا پرنده بود
۲۸۶	۳-۸-۸ متن قدیم شب
۲۹۱	۳-۸-۹ بی روزها عروسک
۲۹۴	۳-۸-۱۰ چشمان یک عبور
۲۹۹	۳-۸-۱۱ تنهای منظره
۳۰۱	۳-۸-۱۲ سمت خیال دوست
۳۰۳	۳-۸-۱۳ اینجا همیشه تیه
۳۰۴	۳-۸-۱۴ تا انتها حضور
۳۰۷	۴- فصل چهارم : نتایج
۳۰۸	۴-۱ نتیجه گیری
۳۱۰	۴-۲ منابع و مآخذ
	چکیده‌ی انگلیسی
	فرم ارزیابی به زبان انگلیسی

فصل اول

کلیات

بی‌تردید تأثیر انقلاب مشروطه بر ادبیات از جایگاه والایی برخوردار است. با رویداد انقلاب مشروطه راه تازه‌ای در مسیر شعر فارسی گشوده شد و معانی و مضامینی نو وارد عرصه‌ی شعر گردید شاعران دوران مشروطه بر آن شدند تا با احساسی شکوفاتر و نگاهی شاعرانه‌تر و در عین حال ژرف‌تر، به طبیعت و زندگی بنگرند و به طرح موضوعات و مسائل تازه آن‌هم با تخیلی نوگرایانه بپردازند.

از سخنوران و شاعران عصر مشروطه می‌توان ایرج میرزا، عارف قزوینی، فرخی یزدی، میرزاده‌ی عشقی، ملک‌الشعرا‌ی بهار و دهخدا را نام برد؛ که اگر چه چندی ذوق و قریحه‌ی شاعری خود را در سرودن اشعاری به سبک قدما و پیشینیان گذرانده بودند اما پس از تغییراتی که در زندگی اجتماعی آن‌ها حاصل شد، کوشیدند تا مضامین و معانی انقلابی و اجتماعی را که مورد پسند عامه‌ی مردم بود در همان قالب‌های کهن بسرایند. پس از آن‌ها تقی رفعت، شمس کسمایی و جعفر خامنه‌ای از جمله کسانی بودند که خود را از قید تساوی مصرع‌ها و ضرورت قافیه رها کرده بودند. اما با ظهور علی اسفندیاری که بعدها به نیما شهرت یافت این شیوه‌ی تحول عظیم سرعت بیشتری به خود گرفت. او با سرودن منظومه‌ی «افسانه» در سال ۱۳۰۰ با پیروی از وزن، تساوی طولی هجاها را در هم ریخت و قافیه را به حساب دیگری در کار گرفت و سبک تازه‌ای در شعر فارسی بنیان نهاد پس از او شاعرانی چون فروغ فرخزاد، احمد شاملو و مهدی اخوان ثالث به پیروی از نیما شعر سرودند.

از آن‌جایی که موضوع این پایان‌نامه «تحلیل معنایی هشت کتاب سهراب سپهری» است؛ باید گفت در ادامه‌ی شاعران نوپرداز، سهراب سپهری نیز از جمله کسانی بود که به پیروی از شیوه‌ی نیما و به دور از همه‌ی جنجال‌های روشن‌فکرانه و غرب زده به سرودن شعر پرداخت و به راستی اثبات کرد که نمونه‌ی یک شاعر حقیقی است. انسانی وارسته که به استعداد و توانایی‌های ذاتی خویش تکیه داشت و به پاک‌ی، خوبی، زیبایی، صلح و ایثار می‌اندیشید. با بررسی اشعار این شاعر بزرگ طبیعت می‌توان گفت زبان سپهری در بعضی از اشعارش ساده و بی‌آلایش است و در برخی دیگر با مضامین و مفاهیم عرفانی و فلسفی آمیخته است و فهم شعر او در گرو آشنایی با نمادها، اساطیر و عرفان ملل گوناگون، و دانستن چیستی و چگونگی هستی است.

اما توضیح مختصری درباره‌ی «هشت کتاب» سپهری که حیظه‌ی کاری ما بر روی آن متمرکز شده است. هشت کتاب سپهری حاصل حدود سی سال شاعری اوست که شامل شش مجموعه و دو شعر بلند است و می‌توان تمامی تجربه‌های شاعرانه و سیر اندیشه‌ی او را در آن‌ها یافت.

دوره‌ی شعری سهراب در سه دفتر نخست سیاه مشق و طبع آزمایی در قالب‌ها و مضامین نیمایی اوست. اندوه گنگ، فضای تاریک و وهم‌آلود تنهایی، بی‌کسی، وحشت از غربت و حساسیت‌های ظریف دوران شکننده‌ی جوانی در آن‌ها موج

می‌زند.

در دفتر شرق اندوه زبان عرفانی سهراب آغاز می‌شود و به نوعی فشرده‌گی و کوتاهی خاصی در بیان می‌بیند که به شطحیات صوفیان شباهت دارد. حاصل آشنایی او با اندیشه‌های بودا و تلفیق آن با عرفان مولاناست.

سرانجام سهراب در دو منظومه‌ی بلند «صدای پای آب» و «مسافر» به اوج شکوفایی شاعرانه و زبان و دید مستقل خویش می‌رسد. و بینش عارفانه‌ی خود را از هستی و زندگی بیان می‌کند. او در این منظومه‌ها عارفی است که به سیر و سلوک معنوی در عالم بیرون و درون پرداخته و به سر منزل مقصود که همان آرامش درونی و طبیعت‌ستایی است دست یافته است.

سرانجام در دفتر «حجم سبز» سپهری به سرزمین آرمانی خویش قدم می‌گذارد و در کنج تنهایی و سکون از زیبایی‌های طبیعت سخن می‌گوید. او در این دفتر سر بر دامن طبیعت نهاده و سرخوش و خرسند از فلسفه‌ی زندگی، در حالت آشتی با خود و جهان است و همه چیز نمود خوبی و زیبایی است.

دفتر «ما هیچ، ما نگاه» ادامه‌ی همان دفترهای پیشین است اما با این تفاوت که سهراب مفاهیم را به جای مصادیق به کار می‌گیرد. و از مفاهیم انتزاعی شخصیت‌های شعری می‌آفریند. او عالمی را می‌آفریند که ناممکن‌ها، ممکن می‌شود. جهانی برتر از واقعیت و عالم عینی. پس در می‌یابیم که سپهری از زبان گنگ و وهم‌آلود جوانی به زبان عرفان، طبیعت‌ستایی، آرمان‌گرایی و وحدت نزدیک می‌شود.

برای تحلیل معنایی هشت کتاب سپهری، این پایان‌نامه در چهار فصل تدوین و تنظیم شد:

فصل اول، کلیات که در آن به توضیح و تعریف موضوع پایان‌نامه پرداخته، ضرورت و هدف از انجام این تحقیق بیان شده است. هم‌چنین سؤالات و فرضیه‌های موجود را طرح کرده و بر اساس آن‌ها تحقیق انجام گرفته است.

فصل دوم، مواد و روش تحقیق که از تأثیر انقلاب مشروطه بر ادبیات دوره‌ی بیداری و زمینه‌های پیدایش شعر نو مباحثی بیان می‌شود. سپس درباره‌ی ظهور شاعرانی که به دنبال سرودن اشعاری با مضامین نو بودند مباحثی مطرح گشته و در پایان درباره‌ی نوع شعر و زبان سهراب سپهری، که زبان طبیعت است، مطالبی آمده است. در کنار این مباحث نظرات برخی از نویسندگان و محققان آثار سپهری آورده شده است.

فصل سوم، قسمت عمده و بحث اصلی تحقیق است که شامل شرح و توضیح هشت کتاب سپهری است، به این صورت که شرح هر یک از قطعه‌ها جداگانه و در چندین بند آورده شده است.

فصل چهارم، نتیجه‌ی به دست آمده از این بررسی ارائه شده و در پایان فهرست منابع و مآخذ ذکر گردیده است. گفتنی است که اگر حسنی در این تحقیق وجود دارد حاصل تلاش اساتید بزرگوار آقای دکتر رنجبر و آقای دکتر نوین است و کم و کاستی و نواقص آن بر عهده‌ی این حقیر است که در جهت رفع این کمبودها نظرات و پیشنهادهای استادان

صاحب نظر و فرزانه را با کمال میل پذیرا هستیم .

۱-۲ تعریف و تحدید موضوع

موضوع این رساله «تحلیل معنایی هشت کتاب سهراب سپهری» است . در این پژوهش سعی بر این است که با رمز گشایی و شرح اندیشه‌ها و افکار سپهری و نیز جهان بینی وی ، ابهامات و پیچیدگی‌های رمزآلود شعر او را تا حد امکان واضح و روشن سازیم .

۱-۳ بیان مسأله

سهراب سپهری از شاعران معاصری است که شعر او بخشی از ادبیات معاصر زبان فارسی ایران محسوب می‌شود و از آنجایی که ادبیات جزوی مهم از زندگی است، پس شناخت او به اندازه‌ی شناخت زندگی ضرورت دارد با توجه به نظریات ضد و نقیض محققان در مورد سپهری می‌توان گفت حتی کسانی هم که او را به عنوان شاعری مسلمان و متعهد نمی‌شناسند و به بیانی دیگر اصلاً او را به عنوان شاعر قبول ندارند، اشعار او را قابل مطالعه دانسته و نقدهای بسیاری بر آن نوشته‌اند اگرچه در این میان گاهی نظریات و عقاید متفاوت و تند ابراز کرده‌اند اما این همه نشان‌دهنده‌ی اهمیت و ارزش قابل توجه شخصیت این شاعر و تأثیر اشعار اوست . بدیهی است که شناخت هر شاعری در گرو شناخت سخنان اوست و به طور مسلم سخنان شاعر، اشعاری است که از او به یادگار مانده است و سپهری هم از این قاعده مستثنی نیست . به هر تقدیر مجموعه‌ی اشعار سپهری در چند سال اخیر توانسته جایگاهی در ادبیات فارسی پیدا کند . ابهامات و پیچیدگی‌های رمزآلودی که در لابه‌لای اشعار سپهری وجود دارد تا حدودی کار درک و فهم معنای حقیقی اشعار او را مشکل کرده است .

شناخت حیات فکری و مقام شاعری سپهری و شناخت محتوای سخنان او نیازمند تحلیل معنایی و رمزگشایی اشعار او است . تا هم به نظریات ضد و نقیض جواب مناسبی پیدا کنیم و هم سپهری را خوب بشناسیم و هم بخشی هر چند ناچیز از تاریخ ادبیات فارسی روشن شود .

۱-۴ سؤالات تحقیق

۱-۴-۱ سؤال اصلی تحقیق

- با توجه به چه ملاک‌هایی می‌توان اشعار سپهری را تحلیل معنایی کرد؟

۱-۴-۲ سؤالات فرعی تحقیق

منظور از این پرسش‌ها ، پرسش‌هایی هستند که با بررسی جواب‌های آن‌ها می‌توان به جواب پرسش اصلی تحقیق رسید . در واقع جواب هر یک از این پرسش‌ها بخشی از نتیجه‌ی تحقیق ماست . این پرسش‌ها عبارتند از :

- آیا سپهری مسلمانی عارف است یا لامذهبی است بی‌ایمان؟

- آیا او ماده‌گرا است یا معتقد به ماوراء الطبیعه؟

- آیا فقط اشعار لطیف زنانه سروده است یا در جهان پر از خشم و هیاهو هم به کار می‌آید؟

- آیا به درد زندگی مردم بی‌اعتنا است یا اعتنایی هم به مسائل زندگی مردم دارد؟

- آیا با سیاست سر و کار دارد یا از آن گریزان است؟

- آیا تعهد در شعر او هست یا نه؟

- آیا نظام فکری او کاری برای اصلاح زندگی می‌کند؟

- آیا طبیعت‌گرایی او با این روزگار مناسب دارد؟

۱-۵ هدف و ضرورت تحقیق

تحلیل معنایی اشعار سهراب سپهری یکی از مقوله‌هایی است که ضرورت آن، هم از لحاظ شناخت شخصیت علمی و فکری شاعر و هم از لحاظ شناخت بخشی از ادبیات معاصر بدیهی است. بحث درباره‌ی سپهری فقط محدود به علاقه‌مندان او در داخل کشور نیست بلکه شناخت شعر او برای بسیاری از علاقه‌مندان شعر اهمیت دارد. به دلیل بهره‌گیری از عرفان و اساطیر ملل گوناگون و نمادین بودن اشعار سپهری فهم و شناخت این جنبه‌های شعری وی برای ناآشنایان با این مفاهیم به آسانی میسر نیست و همین مشکل و ابهام در فهم معنی باعث شده است که مردم یا کمتر به مطالعه‌ی آثار وی بپردازند و یا این‌که فقط به صورت ظاهری آن بسنده کرده، در پی رسیدن به کنه مفاهیم آن نباشند.

پس با توجه به این مطالب و نیز با در نظر گرفتن علاقه‌ی نگارنده به معنا شناسی اشعار سپهری و هم‌چنین وجود نداشتن کتاب جامع و کاملی که راهنمای علاقه‌مندان باشد، زمینه‌ی این تحقیق فراهم گردید. در ضمن باید گفت که این علاقه‌ی نگارنده به هیچ وجه باعث تعصب‌ورزی نخواهد بود، بلکه در درجه‌ی اول بیان واقعیت‌ها و تحلیل معنوی دقیق و دور از هر رنگ و غرضی هدف نگارنده خواهد بود. پس با این توضیح بحث و پژوهش در این زمینه پیچیدگی‌های شعر سپهری را از میان برداشته و خوانندگان آثار سپهری را به دنیایی ویرای ظواهر کلام وی راهنمایی خواهد کرد و نشان خواهد داد که در پشت ظاهر این اشعار حقیقتی نهفته است که از ژرفای وجود شاعر برخاسته و قابل بحث و بررسی است.

۱-۵-۱ هدف کلی

شناخت افکار و اندیشه‌های سپهری و معرفی جایگاه شعر او در ارتباط با زندگی معاصر.

۱-۵-۲ اهداف جزئی

- گزینش واژگانی

- آگاهی از رابطه‌ی لفظ و معنی

- آشنایی با کلمات نمادین یا رمزی و رمزگشایی و شرح آنها

- آشنایی با محتوای اشعار سپهری

- آگاهی از دیدگاه سپهری نسبت به جهان هستی و این که چرا جهان هستی را این همه زیبا می‌بیند.

- آگاهی از افکار و اندیشه‌های سپهری و تدوین و تبیین آنها

فصل دوم

مواد و روش

تحقیق

۲-۱- مبانی نظری

۲-۱-۱- شعر عصر بیداری و زمینه‌های پیدایش شعر نو

فرمان مشروطیت که در ۱۴ جمادی الآخر ۱۳۲۴ (ه.ق) مطابق با ۱۴ مرداد ماه ۱۲۸۵ (ه.ش) به امضای مظفرالدین شاه رسید، دستاورد نهضتی سیاسی - اجتماعی بود که بیشتر از آن، در اثر بیداری جامعه‌ی ایرانی تحت تأثیر عوامل متعدد فرهنگی، اجتماعی و اقتصادی حاصل شده بود. «مهم‌ترین این عوامل عبارت است از:

۱- ضرورت روی آوردن به دانش و فن جدید که تا حدودی نتیجه‌ی جنگ‌های ایران و روس به فرماندهی عباس میرزا در عهد سلطنت فتحعلی شاه قاجار بود.

۲- رفت و آمد ایرانیان به کشورهای اروپایی و آشنایی آنان با تحولات جدید علمی، فنی، اقتصادی و سیاسی غرب. مخصوصاً اعزام گروه‌هایی از محصلان ایرانی به خارج از کشور برای فراگیری دانش و کارشناسی جدید، راه را برای رسیدن جامعه به بیداری، هموارتر کرد.

۳- رواج و گسترش روزنامه نویسی، خصوصاً رواج صنعت چاپ که موجب اطلاع رسانی و انتقال سریع و گسترده‌ی افکار شد.

۴- ترجمه و نشر کتاب‌ها و آثار فرهنگی که موجب آشنایی همگانی جامعه‌ی ایرانی با پیشرفت‌های جامعه‌ی غرب شد.

۵- تأسیس مدرسه‌ی دارالفنون در اثر کوشش‌های مؤثر و ترقی خواهانه‌ی امیرکبیر نیز از عوامل مهم بیداری مردم جامعه بود؛ چرا که مقدمه‌ای شد برای تعلیم و تربیت همگانی به شیوه‌ی جدید و تأسیس دانشگاه در دوره‌های بعد. «(یاحقی، ۱۳۸۲:صص ۹۵-۹۴)

آشنایی مردم با اندیشه و افکار اروپایی و غربی و انتشار آثاری به دست تحصیل‌کردگان، به جریان نوگرایی اجتماعی و فرهنگی سرعت بخشید، اما به موازات همین آشنایی بود که در اثر تأکید و افراط مردم در تقلید از مظاهر فرهنگ غربی و بیزاری از عوامل بازدارنده‌ی سنتی و روگردانی از ارزش‌های اصیل و باورهای مردمی، زمینه‌ی مناسبی برای پرورش اندیشه‌ی ناسالم غرب‌گرایی در جامعه‌ی ایرانی هموار شد.

شعر و ادب عصر بیداری از تحوّل یافته‌ترین دوره‌های تاریخ ادبیات فارسی است. در آن دوران ادبیات به مردم رو آورد و ارزش‌های اجتماعی به نحو قابل توجهی در آن منعکس شد. «شعر دوره‌ی بیداری ویژگی‌های خاص خود را دارد که به چند مورد اشاره می‌کنیم:

۱- شعر این دوره عمومیت یافت و به عنوان زبان برنده‌ی نهضت مشروطه در اختیار روزنامه‌ها و مطبوعات قرار گرفت.

۲- تخیلات و قالب‌های شعری در این عصر کم و بیش بی‌تغییر باقی ماند. تعدادی از شاعران، چون ملک‌الشعراى بهار و

ادیب الممالک فراهانی مسائل روز جامعه و مطالب اجتماعی - سیاسی آن دوره را در همان قالب‌های شناخته شده‌ی